

VPLIV EPIDEMIJE NA VSAKDANJIK OTROK IN DRUŽINSKO ŽIVLJENJE

Rezultati ankete aprila 2020

Ukrepi ob nedavni epidemiji so za številne zaposlene odredili delo od doma ali čakanje na domu, sočasno pa se je tudi šolanje otrok s poukom na daljavo preselilo na dom. Kako so se družine znašle v novih okoliščinah usklajevanja šolanja otrok, družinskih obveznosti in službenih obveznosti – vse to za nameček v popolni družbeni izolaciji, zaprte med štiri stene z ožjimi družinskimi člani?

Na podlagi spletne ankete, v kateri je v obdobju med 6. in 30. aprilom 2020 sodelovalo 359 staršev z vsaj enim osnovnošolskim otrokom iz celotne Slovenije, povzemam, kako je epidemija vplivala na vsakdanjik otrok in dinamiko družinskega življenja. Večina sodelujočih je anketo izpolnila med 8. in 11. aprilom 2020, torej v prvi polovici izrednih razmer. V povprečju so sodelujoči v anketi živeli v gospodinjstvu, velikem 3,2 osebe in imeli 2,2 otroka. Prevladovali so starši s VII. stopnjo izobrazbe (44 odstotkov) ter zaposleni za nedoločen čas (65 odstotkov). Poleg njih so anketo rešili starši raznolikih statusov, od s.p.-jev, samostojnih delavk in delavcev v kulturi, zaposlenih za določen čas, brezposelnih, do staršev s statusom kmeta. Velika večina staršev je med epidemijo delala od doma (45 odstotkov). Delež staršev, ki so bili na čakanju ali so delali na delovnem mestu zunaj doma, je bil enak (16 odstotkov), kar nekaj staršev pa je kombiniralo delo od doma z delom na delovnem mestu. Velik delež (273) staršev je opazal pozitivne vidike družinske dinamike in preživljanja prostega časa otrok med epidemijo, hkrati pa jih je precej opazalo tudi negativne vidike (165 staršev). Nekateri so torej sočasno navajali tako pozitivne kot negativne vidike.

Pozitivni vidiki: Skupni čas in prostor zblížujeta družinske člane

Številni anketiranci so poudarili, da je čas med epidemijo pozitivno vplival na večjo fizično in psihično povezanost ožjih družinskih članov. Starši so navajali, da je to čas, ki jim omogoča več priložnosti za pogovor, da bolje spoznavajo eden drugega ter krepijo medsebojne vezi, tako med partnerjema, starši in otroki kot med sorojenci. Anketiranci so opazali, da redkeje prihaja do »kreganja«, ali pa so se lahko podrobneje posvetili razreševanju sporov ter prepoznavanju in reševanju stisk. Poleg tega, da se je med družinskimi člani izboljšala komunikacija, so starši navajali tudi, da je v družini prisotne več dobre volje in humorja, več sodelovanja, več časa za poglobljanje odno-

sov, več časa za preživljanje skupnega časa v naravi ter več časa za počitek.

»Za nas je praznik, da smo več skupaj,« se je glasilo eno izmed opažanj. Za marsikatero družino je bilo to obdobje, ko se je čas ustavil ali bil dobrodošel odmik od strukturiranih in togih urnikov. Sploh v družinah, kjer so se pred epidemijo starši soočali s stresnimi službami z dolgimi delovniki in napornim usklajevanjem delovnih in družinskih obveznosti, otroci pa so se tudi popoldne izrazito aktivno udeleževali v obšolskih dejavnostih in treningih, kar je bil velik logistični zalogaj, so starši na splošno opazali manj stresa in nervoze ter več umirjenosti in sproščenosti. Pa tudi to, da so otroci bolj zadovoljni, veseli, radovedni in sproščeni, manj napeti ali utrujeni. Zanje je bilo to dragoceno obdobje, ko so lahko vsak dan skupaj sedli za mizo k obedu ter se odpravili na skupen sprehod v naravo. Epidemija je torej upočasnila življenje in ponudila izkušnjo bivanja brez hitenja in stresa. Tudi sicer so starši opazali, da so imeli otroci več časa za ustvarjanje, prosto igro, branje in igranje družabnih iger.

Skupno gospodinjstvo kot prostor druženja, učenja in dela

Skupno gospodinjstvo je v okoliščinah izrednih razmer med epidemijo postalo prostor druženja, učenja in dela. In to poleg dela za službo in šolo ter gospodinjstvih opravil in urejanja okolice hiše. V marsikateri družini so se v ta opravila več vključevali tudi otroci oziroma so se jim starši in otroci posvečali skupaj. Pri otrocih so starši opazili več zanimanja za kuho, peko, vrtnarjenje, imeli pa so tudi »več časa za učenje gospodinjstvih opravil«. Otroci so dobili tudi vpogled v delo staršev, kot so navajali nekateri izmed anketiranih: »razumejo našo službo in koliko je treba delati« ter »otroka se bolj zanimata za delo odraslih«.

Nove priložnosti za učenje

Obdobje karantene je bilo tudi priložnost za učenje novih veščin, med katerimi so bile najbolj poudarjene razvijanje odgovornosti, skrb drug za drugega, razvijanje socialnih veščin, medvrstniško učenje med sorojenci, medsebojna pomoč ter večja samostojnost otrok, predvsem pri delu za šolo, gospodinjstvih opravilih in organizaciji svojega časa. »Otrok se je naučil vzpostavljati red in se naučil samostojno opravljati osnovna gospodinjstvena dela, postal je tudi bolj

* Barbara Turk Niskač, dr. etnologije, kulturne in socialne antropologije, asistentka z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; barbara.turk-niskac@zrc-sazu.si.

kreativen tako v risanju, igri kot tudi v pripravi jedi.« Razvijanje spretnosti za sobivanje je bilo še posebej izrazito v družinah z več otroki: »Otroci so med seboj bolj povezani, složni. Pomagajo si pri delu za šolo (starejši sin sprinta za vse), se bodrijo, tudi igra je vedno zabavna, ker jih je pet.« Eden izmed staršev je poudaril tudi pozitivne vidike pouka na daljavo, ki omogoča »učenje novih tehnologij za poučevanje na daljavo«, spet drugi so za učenje novih stvari izkoristili preživljanje časa v naravi.

Odmik od šole kot odmik od stresa

V družinah, kjer je šola za otroke stres, kjer se otroci v šoli soočajo z zbadanjem, se ne razumejo s sošolci ter ne hodi-jo radi v šolo, so otroci zagotovo prišli na svoj račun in bili doma bolj zadovoljni. Manj je bilo tudi stresa zaradi testov in ocenjevanja, ki jih vsaj v začetnem času karantene ni bilo. Tudi nekateri otroci, ki so sicer po mnenju staršev radi hodili v šolo, so na presenečenje staršev za šolo raje delali od doma.

Negativni vidiki: Čas in prostor omejujeta družinske člane

Nekoliko paradoksalno je, da je bilo za nekatere obdobje izolacije priložnost v času in prostoru, ki je družinske člane medsebojno povezala, hkrati pa so številni navajali, da so se v tem času povečali konflikti. Na vseh relacijah, tako med sorojenci kot med partnerjema ter starši in otroki, so anketiranci navajali, da je prihajalo do več tenzij, preprirov, napetosti, kreganja, vpitja, nervoze, jeze, nestrpnosti in čustvenih izlivov. »Starša oba delava in težko usklajujeva šolanje na daljavo mlajšega otroka in delo. Otroci preživijo več časa z nama, midva pa praktično nič drug z drugim. Eden začne delati navsezgodaj zjutraj, drug zaključ v večernih, nočnih urah.« Seveda pa se konflikti med posameznimi družinskimi člani prenašajo tudi na druge: »Stres v partnerstvu negativno vpliva na otroka.« Če je pri sorojencih pogosteje prihajalo do preprirov, pa so otroci edinci še toliko bolj občutili pomanjkanje družbe vrstnikov. Med negativnimi vidiki so anketiranci tudi sicer najpogosteje navajali prav pomanjkanje stikov in druženja s prijatelji, z vrstniki, s starimi starši, z bratranci, s sestričnimi in z drugimi sorodniki ter družinskimi prijatelji, pa tudi omejitve gibanja na občine. Posledično je sledilo manj pogovorov, druženj, skupnih izletov in kosil.

Pomanjkljivim socialnim stikom otrok z ljudmi zunaj ožjega družinskega kroga se je pridružilo tudi pomanjkanje igre in gibanja z vrstniki na prostem. Prisotni so bili tudi negotovost, občutki tesnobe, »strah pred druženjem«, »strah pred virusom« ter strah pred »ekonomskimi posledicami«.

Predvsem za najstnike, ki se začenjajo obračati stran od preživljanja časa v družinskem krogu, je bila ujetost v ozek družinski krog lahko negativna izkušnja: »Starejši otrok pogreša živo družbo prijateljev in aktivnosti z njimi

v naravi in pri tabornikih. Je ravno v letih, ko zgublja inter-res za skupno preživljanje časa z družino.«

Povečan obseg digitalizacije v vsakdanjiku otrok in družin

Več časa, ki so ga otroci preživeli na internetu in pred različnimi zasloni, je bilo precej pogosteje omenjeno med negativnimi vidiki, npr.: »otrok se ne druži z vrstniki, socialno življenje poteka prek zaslonov« ter »preveč časa smo na internetu«. Prav druženje in fizični stik sta bila najpogosteje poudarjena kot nenadomestljiva z virtualnimi približki. Nekateri starši so poudarili, da so tudi otroci »sami ugotovili, da *skype*, *zoom* in telefon niso nadomestilo za druženje v živo«. Starši so ob tem opazili tudi, da so otroci občasno naveličani, nezbrani in preobremenjeni s šolo.

Ljubo doma, kdor ga ima

Bivanjske razmere so se pokazale kot eden ključnih dejavnikov izkušnje izolacije, pri čemer so bile izkušnje družin, ki bivajo na utesnenih kvadraturah v mestu, izraziteje negativne: »Koordinacija dela in učenja v skupnem prostoru, majhnem stanovanju je zahtevnejša.« Občutek utesjenosti je še dodatno okrepljen ukrep prepovedi gibanja med občinami.

Neznosnost kombiniranja obveznosti med delom, šolo in družino

Novo usklajevanje delovnih, družinskih in šolskih obveznosti je bilo za številne družine velik poseg v družinsko dinamiko na račun prostega časa in družinskega življenja. Če so nekateri starši navajali, da je bila karantena za družino podarjeni čas, pa so drugi občutili izrazito »pomanjkanje časa za otroke, ki ta stres posledično čutijo«. Nekateri starši so čas za svoje delo našli šele proti večeru in pozno ponoči. Usklajevanju različnih obveznosti se je pridružila tudi ekonomska in psihična stiska, na primer strah pred manjšim prihodkom, kar je negativno vplivalo na starše ter posledično odnose v družini: »Zaradi strahu pred manjšim prihodkom in stiske s časom sem nervozna.« Starši so poudarjali, da pomanjkanje prostega časa, časa za razbremenitev oziroma »časa zase« negativno vpliva tudi na njihovo počutje. Brisanje ločnice med delom in prostim časom ter usklajevanje službenih in šolskih obveznosti lahko tudi sicer negativno »vpliva na razpoloženje, naveličanost in utrujenost vseh članov«, kar nakazuje tudi naslednji zapis: »Živčni starši, ker ne moreš opravljati službe in šole in kuhanja in ... skupaj. Težka organizacija. Nemir.«

Če so v času, ko so otroci v šoli, starši razbremenjeni tudi priprave obedov, pa so nove okoliščine zahtevale tudi reorganizacijo prehranjevanja: »Več časa nam vzamejo gospodinjstva opravila, več je kuhanja in s tem je potrebno več premisleka in organizacije ob načrtovanju obrokov, da so ti čim bolj raznoliki in zdravi. Najtežje je usklajevanje de-

la od doma, ki ga opravlja oba starša, z gospodinjskimi opravili in delom za šolo.«

Delo je poleg zahteve po produktivnosti lahko tudi vir osebnega zadovoljstva, na kar so prav tako vplivale nove okoliščine: »Zelo težko [je] opraviti vse delo, prej sem delala 50 ur na teden, zdaj komaj sestavim 40 skupaj z delom v nedeljo. To mi ni ok, ker tako lahko naredim le najnujnejše in ne tudi tistega, kar mi največ pomeni.«

Če so se starši, ki so delali od doma, znašli pred nemogočim usklajevanjem svojega dela s šolanjem in z družinskim življenjem, pa so bile izkušnje staršev, ki so delali zunaj doma, prav tako omenjene med negativnimi vidiki. Ti so poudarjali, da so bili otroci prepuščeni sami sebi, da imajo starši manj »časa spremljati, kaj počnejo« ter da starši niso imeli časa za ukvarjanje z otroki in njihovim šolanjem. Posledično je prihajalo do več konfliktov. Starši so opazili tudi, da so otroci več časa preživeli na spletu, ob gledanju TV ter igranju igrice: »Takrat ko sem v službi, je preveč časa na računalniku, igra igrice.«

Pouk »na daljavo«

Starši so med negativne vidike pouka na daljavo umestili organizacijo urnika šolanja, ki se je pogosto zavleklo čez cel dan, pomanjkanje časa za šolo ob drugih obveznostih ter pomanjkanje pedagoških kompetenc oziroma nekompetentnost staršev v vlogi učiteljev: »pri izobraževanju starši kdaj ne dojemamo, zakaj otrok še ne razume« ter »težko je učiti svojega otroka, saj otrok navodil staršev ne upošteva tako kot v šoli, starši niti nismo usposobljeni za učenje, včasih snov ni podana dovolj razumljivo.«

Pouk na daljavo je bil pogosto vir prepirov, tenzij, stresa in pregovarjanja. Starši so navajali, da je usklajevanje dela in šolanja na domu naporno, posledično so le »površno prevzemali učiteljske vloge«, bili so tudi bolj »živčni«.

Za številne je bil pouk na daljavo obremenitev, ki je posegala tudi v kvalitetno preživeti družinski ali prosti čas: »zaradi prevelikih količin gradiva, ki ga imajo za predelati in/ali počasnosti, jim ostaja manj prostega časa« ter »preveč šolskih obveznosti, ki padejo na starša, ki ima poleg poučevanja še vse ostale obveze«.

Ena izmed anketirank je poudarila, da se bo zaradi dela od doma in hkratnega poučevanja treh otrok odločila za možnost pomoči pri varstvu in poučevanju otrok, »kar posledično pomeni nižji družinski prihodek«.

Starši so pri otrocih opazili »pomanjkanje motivacije za opravljanje šolskih obveznosti«, »manjši interes dela za šo-

lo«, »manj učenja«, »otrok se ne socializira, se dolgočasi, učenje ni toliko funkcionalno« ter »pogrešajo druženje in stike z vrstniki, pogrešajo celo šolo«. Poudarili so, da otroci za šolo »naredijo to, kar je nujno, ne utrjujejo snovi.«

Enostarševske družine

V marsikaterem pogledu so se enostarševske družine znašle v težjem položaju, saj je celotno breme reorganizacije službenih, šolskih in družinskih obveznosti padlo na enega samega starša. To je negativno vplivalo na njegovo splošno počutje: »Ker sama skrbim za otroka in za to, da izpolnjuje šolske obveznosti in zraven še delam od doma, se mi meša.«

Mama je ena sama: Mama, učiteljica, gospodinja in delavka v enem

Za konec je treba poudariti še vidik spola, saj odgovori spletne ankete nakazujejo, da je v novih okoliščinah večina dodatnega bremena pogosto padla prav na matere. Usklajevanju službenih in šolskih obveznosti so se pridružile še skrb za gospodinjska opravila, nega družinskih članov in skrb zanje ter čustvena opora. O tem pričajo naslednji citati: »težave pri usklajevanju dela in šolanja na daljavo plus skrbi za ostarelo mamo«; »šola vzame veliko časa, sploh če nisi na čakanju doma. Za matere je to obup, ker je popoldan prekratek«; »starši (še posebej mama/ učiteljica ipd.) si težje vzamemo čas zase – za nič početi ali pa za službo, telesno aktivnost, kreativnost«. Delovnik mater se je tako pogosto zavlekel pozno v noč: »Mož dela od doma, kar pomeni, da 'ga ni'. Enkrat tedensko je tudi fizično v pisarni. Za šolo imajo naši trije šolarji toliko dela, da smo praktično cele dneve za skupno mizo in delajo/ delamo. Za hišna opravila tudi sama nimam časa, dokler ne gredo spat.«

Zaključek

Analiza pozitivnih in negativnih vidikov epidemije na vsakdanjik otrok in družinsko življenje priča o številnih prepletenih, a pogosto nevidnih vidikih epidemije, ko so se ključne družbene dejavnosti, kot so šolanje otrok, službene obveznosti, družinske obveznosti, delo in prosti čas zaprle v sfero ožje družine in doma. Ti vidiki so si pogosto lahko celo nasprotujoči, vsekakor pa pričajo o tem, da posledic in vpliva tovrstnih ukrepov ne moremo poenostaviti ali predstaviti v črno-beli statični sliki, saj so življenjske izkušnje vedno kompleksne, bistvo pa se skriva prav v odtenkih.